

Jellemző, hogy Ráday diplomáciai leveleihez gyakran csatolta a Mercurius egy-egy számát, így a külföld hitelesen tájékozódhatott a valós hazai helyzetről, ellensúlyozva ezzel a hamis bécsi hírkeltést.

Ráday Pál mindvégig kitartott eszméi és vállalt életútja mellett. 1711-ben még őt küldte a fejedelem Debrecenbe az utolsó tárgyalásokra. A bukás után nem követte Rákóczi az emigrációba, de nem állt a megalkuvó urak közé sem. Itthon maradt, a hit és a kultúra erejében vélte megtalálni a nemzeti fennmaradás biztosítékát. Ő lett a magyarországi ref. egyház első főgondnoka, világi és vallásos verseit számontartja irodalomtörténetünk. Fia, *Gedeon* ismert költő lett. Ráday Pál vagyonának tekintélyes részét könyvekre áldozta — ez a gyűjtemény adta a híres Ráday-könyvtár alapját.

Történetírásunk még mindig adósa Ráday Pál emlékének. Családi archívumként megőrzött iratait — levéltárát — két kötetben kiadták ugyan az 1950-es években (*Benda Kálmán* szerkesztésében), amit azóta is jól hasznosít a kutatás; egyetlen életrajza a piarista *Gorzó Gellért* munkája. Biográfiájának elkészítése, alakjának újszerű méltatása időszerű, mert róla is elmondhatók *Kőpeczi Béla* közelmúltban megjelent Rákóczi-tanulmányának értékelő sorai: „Haladó szellemisége, tántoríthatatlan elhűsége, erkölcsi nagysága — példakép minden magyar és minden ember számára”.

Raj Tamás

Egy élten át igaz magyar és vitéz katona (*Bercsényi László halálának kétszázéves évfordulójára*)

A magyar marxista-leninista hadtörténetírás már eddig is sokat tett annak érdekében, hogy feltárjon korábban méltánytalanul a feledés homályába merült hőstetteket, felszínre hozzon a Habsburg- és Horthy-párti történetírás részéről agyonhallgatott életpályákat és tudatosítsa közvéleményünkben népünk eltorzított vagy elhallgatott fegyveres küzdelmét. A kutatómunkának is vannak adósságai egykori katonahősökkel szemben. Például keveset tudunk arról a mintegy kétezer XVIII. századi magyar kardforgatóról, akik ifjú korukban a Rákóczi szabadságharc lelkes résztvevői voltak, a szatmári egyezség után pedig — a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás eszméihez ragaszkodva — a Habsburg-hatalommal ellenséges Franciaország fegyveres szolgálatába álltak. Sorsukat legjobban a vezető egyéniségükké vált *Bercsényi László* élete példázza. Ezt kívánjuk felvázolni halálának kétszázadik évfordulója alkalmából.

Bercsényi László 1689. augusztus 3-án Eperjesen született, *Bercsényi Miklós* és *Drugeth Krisztina* első gyermekeként. Egyéniségének formálódásához döntően hozzájárult, hogy édesatyja a bécsi udvarral szembeforduló nemesi elégedetlenek egyik vezetője lett. A gyermek *Bercsényi* hozzá és az 1697-ben személyesen megismert *II. Rákóczi Ferenchez* igyekezett hasonlóná válni, 1701-ben azonban Rákóczi elfogatásakor, *Bercsényi Miklós* Lengyelországba szökésekor Habsburg-hű hivatalnokra bízták nevelését, sőt a következő évben „a gyanús levelezések elhárítására” Ungvárról Kassára vitték. Itt érte a nemesi elégedetlenek és a jobbágyfelkelők összefogásának — a Rákóczi szabadságharc kitörésének — a híre. Amikor 1703 októberében Kassát körül vették a kuruc csapatok, azonnal szökni próbált. A császáriak eközben elfogták és a város 1704. október 20-i feladásáig hadifogolynak tekintették.

Szabadulása után apjával Rákóczi udvarában táborozott, illetve a nagyszombati egyetemen gyarapította ismereteit. Ekkor már mindegyre azért könyörgött apjának, hogy „tegye katonává”. Fegyvert első ízben 1707. június 6-án az ónodi országgyűlésen rántott, ahol részt vett az árulással vádolt túrói követek lekaszabolásában. Egy évi további tanulás után, 1708. július 25-én teljesedett vágya, ekkor vette fel Rákóczi vicehadnagyi ragban a Nemesi Kompaniába. A tűzkeresztségen július 28-án a morvaországi Sztrazsnicánál esett át. Augusztus 3-án, a szerencsétlen kimenetelű trencsényi csatában ott volt a sebesült Rákóczi kimentők között. Vitézségéért a nagyságos fejedelem szeptemberben főhadnaggyá léptette elő. Ezután udvari szolgálatot látott el, mégpedig olyan kiválóan, hogy 1709. január 6-án kapitánnyá léptették elő. Az ez évi hadjáratok után december 18-án hősiességéért e rendfokozatban a Nemesi Kompania zászlótartója lett. 1710. január 22-én részt vett a romhányi (vadmerti) csatában, majd egész évben Rákóczival táborozott. 1711. januárjában Ungvár megerősítési munkálatait irányította, február 21-én pedig Rákóczival indult Lengyelországba, az *I. (Nagy) Péter* orosz cárral folytatott tárgyalásokra. Áprilisig futárszolgálatot látott el Rákóczi és Károlyi között.

A szatmári egyezség Lengyelországban érte. Nem tudhatta, hogy soha többé nem láthatja viszont szeretett hazáját. Továbbra is a fegyvert kívánta forgatni, ezért a lengyel táborba sietett, a várt lengyel-osztrák összecsapás azonban elmaradt. Így visszahírt Rákóczi mellé, aki 1711 októberében a porosz udvarhoz küldte. A várt porosz segítségnyújtásról azonban kedvezőtlen hírt kényszerült továbbítani. Az udvartartás feloszlása után is Rákóczi „alázatos, engedelmes szolgája” maradt. Amikor Rákóczi a magyar ügy francia pártolása érdekében tevékenykedett, mintegy szálláscsinálóként harmadmagával kelt útra 1712. június 12-én Danckából és augusztus végén Franciaországba érkezett. Versailles-ben XIV. Lajos személyesen fogadta a II. Rákóczi Ferenc ajánlólevelével érkezett ifjút és szeptember 1-ével — kapitányi rangját elismerve — felvételre udvari alakulatainak legelőkelőbbjébe, a nemes lovas-muskétások közé.

Bercsényi László azonban nem udvari parádézásra vágyott, hanem — ahogyan írta — a hadakozáshoz igyekezett. Ekkor még folyt a Rákóczi szabadságharcra időben egybeeső spanyol örökösödési háború francia-osztrák hatalmi összecsapása. Francia szolgálatban részt vett a harcokban *Ráttky György* zömében magyarokból álló huszárezrede is. A harci vágytól égő ifjú kérte a francia uralkodótól áthelyezését ebbe az ezredbe. Ezt XIV. Lajos teljesítette, egyúttal 1712. december 31-i hatállyal huszár-alzerelessé léptette elő. Alakulatával az 1713-as rajnai hadműveletekben csatázott a császáriakkal és vitézségével különösen Landau ostromakor tűnt ki. Az 1714-es rastatti béke után a kiképzésben jeleskedett, így 1718-ban helyettes ezredessé léptették elő. Az 1719-es francia-spanyol háborúban pedig immár vezénylő ezredesként vitézkedett. Eddigi kiváló francia szolgálatait 1720-ban a Szent Lajos-rend lovagkeresztjébe kitüntetéssel ismerte el az udvar, egyúttal engedélyt kapott saját huszárezred felállítására. Ezrede tisztikarának és legénységének zömét apja és Rákóczi támogatásával és francia diplomáciai közbenjárással Törökországban toborozta. Az 1721-ben Franciaországba áthajózottak többsége magyar volt és az új ezredtulajdonos ezután büszkén mondta: „Egy magam nemzetem regementjének fő kapitánya vagyok.” Magyar példa nyomán az első szabályszerű hadrendű, magyar öltözötű és felszerelésű, magyar vezénylési nyelvű, jól kiképzett franciaországi huszárezreddé tette kötelességét. A császáriak ellen hadrakelve, ez az ezred az 1733—1735-ös lengyel örökösödési háború újabb francia-osztrák összecsapásában kiválóan helytállt, Bercsényi Lászlót XV. Lajos 1734. február 20-án hadi sikerei elismeréseként brigadérosná nevezte ki. A császáriaktól hozzá szökött magyarok száma ekkor már lehetővé tette, hogy egy újabb magyar huszárezredet állítsanak fel. Kortársai tudták, hogy Bercsényi László francia szolgálatban is csak „hazája dicsőségét és érdekeit” tekinti, így egy újabb szabadságharcot Rákóczi mellett tőle is vártak. Magyarországon pedig az ál-Rákócziak mellett felbukkantak ál-Bercsényi Lászlók is. Miután a francia könnyűlovasság fejlesztéséért 1738. február 24-én lovasági tábornokká nevezte ki a francia uralkodó, ez a tény tekintélyét honfitársai között is tovább növelte.

Franciaországi katonai pályájának töretlen ívelése ellenére Bercsényi László elsődlegesen hazájára gondolt. *III. Károly* 1740-es halálakor azonnal tájékoztató levéllel fordult *Pálffy János* országbíróhoz és ebben írta: „Szívem s Vérem magyar, s holtig vonzom édes hazám felé, szöntelen ezt óhajtom mind addig, még az Isten vissza nem vezérel, mert haza fia vagyok.” Levele megválaszolatlan maradt, ellenben *Mária Teréziát* magyar királlyá választották, ugyanakkor kitört az osztrák örökösödési háború. Ilyen helyzetben azonnal kérte XV. Lajostól a császáriak ellen induló hadseregbe való beosztását. Hadoszlop-parancsnokként vett részt az Ausztriába, majd Csehországba való francia betörésben, Prága elfoglalásában és védelmében, 1742 decemberében pedig az innen visszavonuló francia hadsereget fedezte 36 lovasosztállyal. Ez a hőstette a Szent Lajos-rend parancsnoki keresztjével való kitüntetést eredményezte. 1743-ban a rajnai hadszíntéren állt helyt sikeresen és a francia uralkodó ekkor a huszárság főfelügyelőjévé tette, 1744. május 2-án pedig altábornaggyá nevezte ki. A huszárság élén első dolga volt az ekkor már négy, magyar vezénylésű ezredet teljesen magyarrá tenni, az egész fegyvernemnél a magyar öltözéket és felszerelést rendszeresítette. Külön kérvényezte, hogy maga is megtarthassa magyar huszártábornoki öltözékét. Ekkor írta: „A hazaszeretet olyan vonzódás, amely minden embert magával ragad.” A háború további részében a rajnai és a flandriai hadszíntéren teljesített szolgálatot, döntően hozzájárult 1746-ban a rocoux-i és 1747-ben a lawfeldi csatában elért francia győzelemhez. Ekkor már rendszeresen hadosztálynyi, sőt időlegesen hadtestnyi erő élén állt. E háborút úgy tekintette, „jó iskola, hogy hasznosan szolgáljam a hazát”. 1747. február 20-án kérvénnyel fordult a francia hadügyminiszterhez, hogy magyar huszárai élén betörhessen a török-magyar határon, s hátba támadja a császáriakat. Ehhez az irreális

tervhez azonban nem tudta megszerezni az udvar támogatását, s az 1748-as békekötés az itáliai hadszíntéren érte.

A magyarországi Habsburg-uralom megszilárdulásába mégsem tudott beletörődni. 1748. január 6-án így írt *Mikes Kelemennek*: „Hogy lerázzuk honfitársaink igáját, ez a gondolat megremegteti bensőmet.” Ha erre nem is kerülhetett sor, Franciaországba szakadt honfitársait még erőteljesebben tudta támogatni, mivel 1748-ban Commercy kormányzójává nevezte ki a francia uralkodó, 1753-ban pedig a Szent Lajos-rend tizenkét nagykeresztese közé emelte. Mindenesetre tette alapján az 1753-as felkeléskor a hődmezővásárhelyi jobbágyok arra a kőzsa hírre csatlakoztak a mezőtúriakhoz, hogy Bercsényi László 3000 fegyveresével áll a Vaskapunál a beavatkozásra és megsegítésükre készen.

1757-ben fogott utóljára fegyvert Bercsényi László, bár ekkor a hétéves háborúban francia-osztrák koalíció megkötésére került sor. Hadrakelésének célja hamarost világgossá vált. Miután megszerezte a még hiányzó elismerést és 1758. március 15-én egyetlen huszárként és magyarként a 18 legmagasabb francia rendfokozattal rendelkezők közé került: az uralkodó Franciaország marsalljává nevezte ki, ő pedig kérte vélees nyugállományba helyezését. Ezredét, kormányzói székét és a huszárság főfelügyelői tisztét fiának biztosította és visszavonult a magánéletbe. Útravalóul ezt hagyta: „Légy mindig igaz magyar és vitéz katona!” Luzancy-ban, szerény birtoka székhelyén élte utolsó csendes éveit. Nemcsak a francia közvélemény tanúsított anyanyelvi társalgását is megcsodálták. 67 évi önkéntes száműzetés után, mialatt hiába remélte viszontlátni szeretett magyar szülőföldjét, választott második hazájában, a franciaországi Luzancy-ban érte 1778. január 29-én, 89 éves korában a halál. Ott nyugszik azóta is háborítatlanul.

A francia közvélemény máig őrzi a franciaországi huszár fegyvernem megteremtőjének tekintett, a könnyűlovasság első számú fejlesztőjének tartott, az 1. huszárezrednek nevet adó, 13 hadjárat hadvezéréként kiemelkedő hőstetteket felmutató Bercsényi László marsall emlékét. Tartozunk nemzeti önismeretünknek, amikor erről szót ejtünk. De hozzá kell tennünk, hogy e kiemelkedő képességű katona nevét francia szolgálatban a legmagasabb rendfokozatba emelkedve is mindig így írta alá: „Bercsényi László, magyar főnemes, Franciaország marsallja”. Élete végéig megalkuvás nélkül vállalta gyermek- és ifjú éveinek nagy élményét, a Rákóczi szabadságharcban való részvételt. Utolsó lehetőleg reménykedett hazája függetlenségének kivívásában, a társadalmi haladásban.

A második világháború során, 1944 októberében Luzancy-ba vetődött magyar antifasiszta Petőfi-század katonái tiszteletadással végrehajtott koszorúzása ma is arra figyelmeztet bennünket, hogy Bercsényi László két nép hőse, Magyarország és Franciaország egyként magáénak vallhatja és példaképnek állíthatja a mai közvélemény elé.

Dr. Zachar József

Négyszáz éves a pápai nyomdászat

1574 őszén, miután az előző lelkész meghalt, *Huszár Gált*, a híres író és könyvnyomdászt hívták meg lelkészüknek a pápaiak. A Svájcban tanult *Huszár Gál* több jeles hitújító könyvével és a reformáció eszméit terjesztő nyomdáival tette nevét ismertté. Ő alapította hazánk máig működő legrégebbi nyomdáját, a debreceni nyomdát is. Hányatott sorsát, amelynek során hol a török, hol a királyi önkény elől kellett menekülnie, Pápán fejezte be, 1575 októberében pestisben meghalt. Hivatását és mesterségét fiára, Dávidra hagyta.¹

Huszár Dávid életéről, működéséről forrásaink nem árulnak el túlságosan sokat, annyi azonban megállapítható, hogy ő irányította a lutheri hitvallású gyülekezetet Kálvin tanai felé.² Tevékenységében az atyai hagyományokat folytatta: saját nyomdájában, saját költségén három könyvet nyomtatott. *Könyvei, az első pápai nyomdatermékek, négyszáz éve láttak napvilágot.*

¹ *Fitz József*: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története, II. köt.:

A reformáció korában, Bp., 1967, 188–197. old.

² *Payr Sándor*: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története, I. köt, Sopron, 1924, 169. old.